

Bartók András¹

Sárkányok és kistigrisek² – Kelet-Ázsia regionális fegyverkezési versenyének általános és országspecifikus jellemzői a Kínával kapcsolatos fenyegetettségpercepciójú országok esetében 1.³

Kelet-Ázsia jelentős fegyverkezési folyamatoknak otthont adó régióvá vált az elmúlt évtizedekben. A szakirodalom sokat foglalkozik ennek kapcsán Kína és vele szemben az USA katonai képességeinek relatív erőviszonyaival. Jelen tanulmány célja bemutatni Kelet-Ázsia azon országainak haderőfejlesztéseit, amelyek valamilyen fenyegetettségpercepcióval rendelkeznek Kína kapcsán. A vizsgált adatok alapján látszik, hogy a 2008–2020 közötti időszakban jelentős fejlődést láthattunk mind a vizsgált fegyverrendszerek kvantitatív, mind kvalitatív vonatkozásaiban. Terjedelmi okok miatt az írás két részletben jelenik meg, az alábbi 1. szakasz a hét vizsgált ország közül Északkelet-Ázsia három szereplőjét, Japánt, Dél-Koreát és Tajvant mutatja be.

Kulcsszavak: fegyverkezési verseny, Kelet-Ázsia, haditengerészet, A2/AD

Dragons and Tiger Cubs: General and Country-specific Characteristics of the Regional Arms Race in East Asia for Countries with a Perceived Threat to China

The region of East Asia has become host of a significant armaments trend. Relevant literature has given much attention to the changes in relative power between China and the United States. This paper aims to present general and specific quantifiable trends in the development of military capabilities of East Asian states that have security concerns regarding China. The conclusion of the processed data shows that between 2008 and 2020, the studied actors have conducted significant development of relevant naval and maritime capabilities both in quantitative and qualitative terms. Due to publication length constraints, the paper will appear in two parts, the first one will look at the capability developments of Japan, South Korea and Taiwan.

Keywords: arms race, East Asia, naval power, A2/AD

¹ Bartók András a Nemzeti Közzolgálati Egyetem ÁNTK Nemzetközi Kapcsolatok és Diplomácia Tanszék tanársegédje. E-mail: bartok.andras@uni-nke.hu

² A „sárkány” több kelet-ázsiai haditengerészet hagyományában utal a hadihajókra, vagy a haditengerészeti szolgálatokhoz kötődő általános mitikus motívum. Például a japán haditengerészet máig használt indulója a „tenger acélsárkányainak” nevezi hadihajóit. Délkelet-Ázsia országai esetében a tigris fontos motívuma általánosságban a fegyveres erőknél.

³ A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-3-III-NKE-91 kódszámú új nemzeti kiválóság programjának szakmai támogatásával készült.

Bevezetés

Napjainkra már több éve állandósult globális trend a védelmi kiadások emelkedése és az ezzel együtt járó nemzetközi fegyverkezési folyamatok.⁴ A hidegháború utáni időszak csökkenése helyett az ezredfordulót követően fokozatosan ismét növekvő pályára álltak a védelmi célú ráfordítások. A növekedés főként Európában és Kelet-Ázsiában látványos.⁵

Kelet-Ázsia egyike azon régióknak, ahol a biztonság klasszikus katonai szektorának látványos felértékelődését láthattuk az elmúlt évtizedekben. Ennek alapvetően két fontos mozgatórugója volt. Egyrészt a Kínai Népköztársaság haderőreformjai és azok eredményeként Kína katonai képességeinek látványos fejlődése az elmúlt 30 évben. Másrészt Észak-Korea atomprogramja.

Jelen tanulmány célja, hogy egyes országok releváns fegyverrendszerei változását vizsgálva bemutassa, Kelet-Ázsia államainak egy része milyen sajátos haderőfejlesztési törekvésekkel reagált Kína katonai képességeinek változására. Azon országokra fókuszálva, amelyek egyrészt érintettek Kínával kapcsolatban valamely területvitában vagy más biztonsági feszültségócban (például Tajvan). Az elemzés főbb megállapításainak alapját, az egyes országok általános védelempolitikai sajátosságainak bemutatása mellett, a *Military Balance* évkönyvek alapján összeállított összesítő adathalmazok adják. Azonban ahhoz, hogy meghatározhassuk, mely fegyverrendszerek fejlesztései tekinthetők a kínai törekvésekre adott válaszreakcióként, a tanulmány bemutatja, hogy Kína katonai erejének növekedése milyen stratégiai koncepciók mentén értelmezhető. Ezek az *anti-access/area denial* (A2/AD, magyarul hozzáférést gátló/területmegtagadó) és a klasszikus tengeri erőkitvétési törekvések.⁶ Ennek fényében árnyaltabban értelmezhető a tengeri dimenziójú elrettentés, illetve az, hogy a légiáróri és partiórségi eszközrendszerek trendszerű növekedése miért tekinthető válaszreakciónak Kína növekvő katonai erejére.

Mivel a régió országai sem a fegyveres erők méretét, sem a kínai védelmi költségvetést tekintve nem lehetnek reálisan azonos súlycsoportú szereplők Pekinggel, a védelmi képességeik fejlesztése bizonyos aszimmetria elfogadása mellett reagált Kína katonai erejének növekedésére.⁷ Ez javarészt a kínai aszimmetrikus A2/AD-eszközrendszer bizonyos elemeinek regionális elterjedésére mutat, illetve a tengeri műveleti környezetben való reagálóképességhez szükséges katonai és rendvédelmi eszközparkok fejlesztésére. A tanulmány konklúziójaként megfogalmazható, hogy a térségben egy specifikus fegyverkezési verseny

⁴ SIPRI: *SIPRI Yearbook 2020 – Armaments, Disarmament and International Security (SUMMARY)*. [online], 2020. Forrás: sipri.org [2020. 03. 01.]

⁵ The Diplomat: *Arms Race: 21st Century Style*. [online], 2013. 03. 07. Forrás: thediplomat.com [2020. 03. 01.]

⁶ A kínai erőkitvétési fejlesztések nemzetközi összehasonlítása kapcsán lásd.: Kaiser Ferenc: Az erőkitvétés, mint az állam speciális érdekérvényesítő eszköze. In Gócze István (szerk.): *Az igazságos háború elvétől az igazságos békéig*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 55–72.

⁷ A szerző külsős kutatóként részt vett a Külügyi és Külgazdasági Kutatóintézet egy projektjében, amelynek részeként szerzőtársával foglalkoztak a tanulmányban is vizsgált országok védelempolitikájával. Az ott készült tanulmány azonban adott szempontok szerint készült elemzéseként nem biztosított lehetőséget a jelen írásban használt módszertan és az itt látható adatbázisok feldolgozására, sokkal inkább egyes országok általános kül- és védelempolitikai törekvéseinek bemutatása volt az elvárás. Így a tanulmány országainak általánosabb kül- és védelempolitikai irányultságai kapcsán lásd: Bartók András – Wagner Péter: *Kínai A2/AD és válaszreakciók Kelet-Ázsiában (1.) KKI-elemzések*, (2020), 69. 1–12.

zajlik, amely összességében a kelet-ázsiai tengervizeket érintő tér feletti ellenőrzési és műveleti képességek nettó növekedésével jár.

Kína haderőfejlesztéseinek sajátosságai és az „anti-access/area denial” komplex, aszimmetrikus képessérendszer

A kínai stratégia számára az 1990-es évek után meghatározó kérdéssé vált a tengeri irányból érzett fenyegetettség csökkentése, többek között az 1995–1996-os „tajvani krízis” tapasztalatai kapcsán.⁸ A tengerifenyegtettség-narratíva nem csupán a katonai biztonság kérdéskörének része, hanem az ország politikai vezetésének legitimitása is kötődik hozzá. A Kínai Kommunista Párt történelmi narratívájában saját érdeme, hogy véget tudott vetni az ország külső hatalmak általi megaláztatásának a „megszégyenítés évszázadának”.⁹ Ennek a külső támadásokkal tarkított évszázadnak az értelmezésében a párt fontosnak tartja kiemelni, hogy Kínát külső hatalmak tengeri irányból több mint 470 alkalommal rohanták le.¹⁰

A tengerifenyegtettség-percepció biztonsági és politikai prioritásának köszönhetően az 1990-es évek utáni katonai fejlesztések jelentős része az A2/AD összetett műveleti koncepció eszközeinek (fegyverrendszerek, korai előrejelző rendszerek) kiépítésére vagy képességeik növelésére irányult.¹¹ Az A2/AD mint kínai stratégiai perspektíva elsősorban egy USA által indított katonai intervenció elleni – például egy Tajvannal kapcsolatos esetleges incidens kapcsán tett – elrettentést jelent. Ennek lényege, hogy a kínai haderő az amerikai haditengerészeti és más erőkitérítési eszközrendszerek elleni csapásmérő képességeket fejleszt és működtet. Ennek rendeltetése, hogy egy koncepcionális térben nézve a távoli nyílt vizek irányából a kínai szárazföldi területekhez közeledve egyre komolyabb veszteségek kockázatát vetíti előre egy katonai erővel beavatkozó ellenfél számára. A kínai A2/AD, vagy ahogyan a kínai kifejezés nevezi „anti-intervencionalista stratégia” (反介入战略), hivatalos, részletes bemutatását nem találjuk meg a nemzetközi közösség számára publikált kínai stratégiai dokumentumokban, így annak értelmezésekor amerikai és más nemzetközi elemzésekben foglalt leírásokra kell támaszkodnunk. Jelen tanulmányban több forrás szempontjai adták az alapját az A2/AD koncepcionális összefoglalásának.¹² Ezek alapján a kínai A2/AD eszköztendszere az alábbi ábra segítségével szemléltethető.

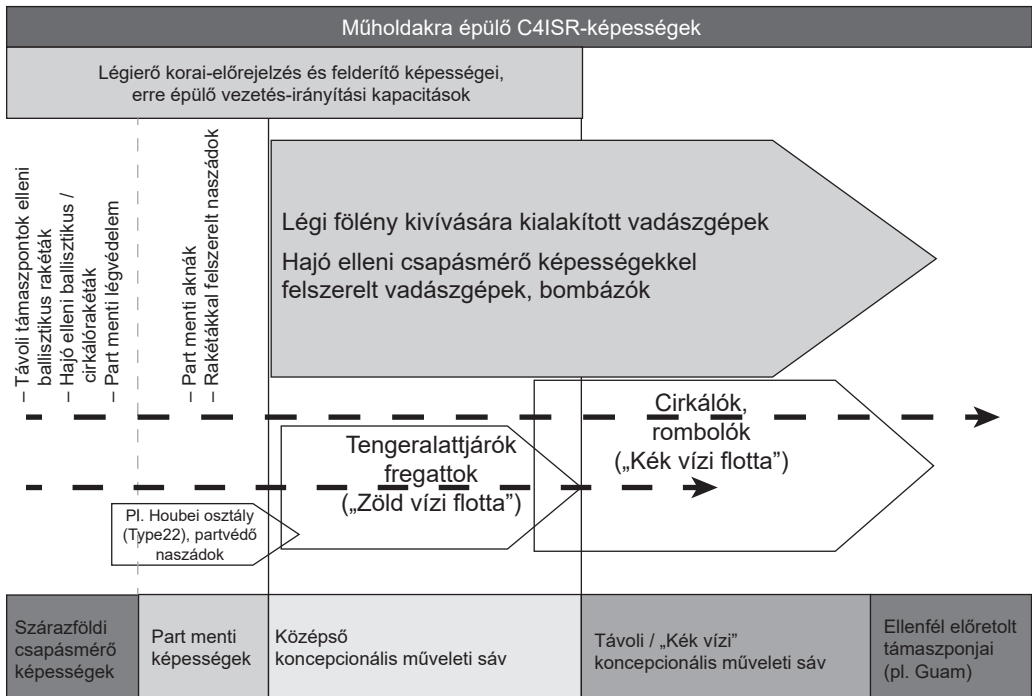
⁸ Bartók András: „Korlátok nélküli hadviselés” (超限战) – Egy kínai nézőpont a 21. század hatalmi versengéséről. *Hadtudományi Szemle*, 11. (2018), 3. 340–341.

⁹ A „megszégyenítés évszázada” (百年国耻), vagyis Kína külső hatalmak általi lerohanása és megaláztatása, amelynek a pekingi vezetés legitimációnarratívájában végső soron nem a világháború lezárulta, hanem a kínai polgárháború és a kommunista oldal győzelme vetett véget.

¹⁰ People: 70th anniversary, *Chinese navy an indispensable force to maintain world peace*. [online], 2019. 04. 23. Forrás: en.people.com [2020. 03. 01.]

¹¹ Az A2/AD koncepciója kapcsán fontos korábbi publikációnak tekintendő Dr. Kiss Roland tanulmánya, amely a kínai A2/AD-re adott amerikai haderőfejlesztési válaszreakciókat elemzi, ám az értelmezési keretrendszer megalapozásához az A2/AD főbb koncepcionális elemeit is bemutatja. Kiss Roland: *Air-Sea Battle – A globális közös terekhez való hozzáférés hadműveleti koncepciója*. *Nemzet és Biztonság*, 8. (2015), 4. 56–69.

¹² Kiss (2015) i. m.; Andrew F. Krepinevich – Barry D Watts – Robert O. Work: *Meeting the Anti-Access and Area-Denial Challenge*. Washington, DC, Center for Strategic and Budgetary Assessments, 2003; Christopher J. McCarthy: *Chinese Anti-Access/Area Denial: The Evolution of Warfare in the Western Pacific* Naval War College Newport R. I., 2010.

Forrás: a szerző szerkesztése¹³

Az A2/AD koncepcióját vízszintes, illetve függőleges síkon kell több rétegre osszuk. Vízszintes síkon a kínai szárazföldi területektől távolodva (ábra bal oldala) a part menti vizeket, a kínai partoktól távolabbi, de már a part menti infrastruktúrától független tengeri műveleti sávot és végül a klasszikusan „Kék vízi” műveleti mélységet különíthetjük el. Ez utóbbit kiegészíti egy esetleges ellenfél távoli szigeteken található előretolt támaszpontjainak köre. A kínai geopolitikai narratívában ez a térszemlélet az „első” és „második szigetláncok” (第一岛链; 第二岛链) elgondolásában jelenik meg.¹⁴ Ezekben a műveleti mélységekben való alkalmazásra fejleszt Kína egymásra épülő csapásmérő képességeket. Ezek hatóköre változó mélységig terjed, de olykor átfedésben is vannak, a legtávolabbi célpontokkal szemben például egyaránt bevethető csapásmérő eszközök a szárazföldi indítású ballisztikus rakéták és kínai repülőgép-hordozók. Bár hivatalos kínai doktrína nem nevesíti ezeket az egymást átfedő csapásmérő koncepcionális rétegeket, széles kínai

¹³ Az A2/AD eszközrendszerén belül akadnak olyan elemek, amelyek szerepköre bizonytalan. Nem egyértelmű például, hogy vajon Kína integrálja-e ebbe a műveleti koncepcióba és ha igen, milyen módon a nukleáris meghajtású támadó tengeralattjáróit. Egyes feltételezések szerint ezek elsődleges feladata a nukleáris elrettentés egyik fontos komponensét képező *Type 094 (Jin osztály)* tengeralattjárók kísérete és védelme, így nem biztos, hogy részei az A2/AD feladatkörének. Más elemzők azonban úgy tartják, hogy Kína – vezetés-irányítási rendszereinek hiányosságai miatt – szorosan integrálja konvencionális és nukleáris fegyverrendszereit, ami egyébként növeli a nukleáris eskaláció veszélyét egy konvencionális konfliktus során is. Erről bővebben lásd: Caitlin Talmadge: Would China go nuclear? Assessing the risk of Chinese nuclear escalation in a conventional war with the United States. *International Security*, 41. (2017), 4. 50–92.

¹⁴ Sina: 封锁中国的隐形铁丝网! 我们为什么要突破第一岛链? [online], 2020. 01. 23. Forrás: Sina.cn [2020. 03. 01.]

stratégiai irodalom alapján összeállított koncepcionális összefoglalók a biztonságpolitikai szakirodalomban meggyőzően szemléltetik ennek kínai perspektíváit.¹⁵ A vízszintes csapásmérési, vagy elrettentési rétegek mellett az A2/AD koncepciójának indokolt egy függőleges felosztása is. Ez egyrészt a haditengerészeti képességek szempontjából a vízfelszín alatti (tengeralattjárók, aknák) és feletti (felszíni hajóegységek) képességeket, a légi (vadászgépek, rakéták), illetve légkör feletti (műholdas vezetés-irányítási és úrhadviselési rendszerek) rétegeit jelenti. Ezek relevanciája a műveleti mélység szempontjából eszközönként változó, egy vadászgép hatóköre nyilván jóval kisebb, mint a ballisztikus rakétáé, egy légi C4ISR komponensé kisebb, mint egy műholdas infrastruktúráé.

Összességében tehát az A2/AD csapásmérési képességekre épülő elrettentési stratégiát jelent, illetve az ezt lehetővé tevő komplex vezetés-irányítási rendszereket és fegyverrendszereket. Ennek teljes mélységű bemutatása túlmutat jelen tanulmány keretein, de néhány részképességhez tartozó fontosabb fegyverrendszer említése segíthet egy vázlatos képet adni a kínai A2/AD-képességekről.

Az elmúlt évtizedben az egyik legnagyobb visszhangot a nemzetközi közvéleményben – főleg az amerikai védelmi szférához kötődő körökben – a kínai hajó elleni ballisztikus rakéták (*anti-ship ballistic missile* – ASHBM) kapták, amelyek leggyakrabban említett típusa a DF-21D (CSS-5 MOD 5), amelyet „carrier-killer” vagyis „[repülőgép]hordozó-gyilkos” rakétaként is emlegetnek.¹⁶ E mellett a szárazföldi indítású cirkáló- és ballisztikus rakéták széles arzenálja áll hadrendben a kínai haderő kötelékén belül, amely főleg az 1990-es évek végi fejlesztéseket követően mutatott komoly növekedést.¹⁷ A kisebb, partvédő funkciójú hajóegységek közül ikonikus típus a *Houbei* osztályú (vagy Type 022) katamarán hajótestű rakétás gyorsnaszád, amely hajó elleni cirkálórakétával felselve a part menti sáv terepadoottságait és gyors manőverezőképességét kihasználva képes és hivatott akár nagyobb hajóegységek számára is komoly fenyegetést jelenteni.¹⁸ A „Zöld” és „Kék vízi” sávban releváns haditengerészeti képességek terén igazán jelentős az elmúlt 30 évet jellemző kínai felszíni és tengeralattjáró-flotta fejlesztése. A Kínai Népi Felszabadító Hadsereg (KNFH) haditengerészete jelenleg:¹⁹

- 55 db támadó tengeralattjáróval (6 db nukleáris, 49 db hagyományos meghajtású);
- 4 db, atomtöltettel felszerelt ballisztikusrakéta-hordozó nukleáris meghajtású tengeralattjáróval;
- 1 db repülőgép-hordozóval;
- 1 db cirkálóval;
- 28 db rombolóval;
- 52 db fregattal;
- 43 db korvettel rendelkezik.

¹⁵ Toshi Yoshihara: China's vision of its seascape: the first island chain and Chinese seapower. *Asian Politics & Policy*, 4. (2012), 3. 293–314.

¹⁶ CSIS Missile Defense Project: *DF-21 (Dong Feng-21 / CSS-5)*. [online], 2020. 01. 02. Forrás: missilethreat.csis.org [2020. 03. 21.]

¹⁷ Bartók András: A Kínai Népköztársaság védelempolitikája 1989-től napjainkig. *Szakmai Szemle*, 16. (2018), 3. 47–75.

¹⁸ Stephen Saunders (ed.): *Jane's Fighting Ships 2009–2010*. Coulsdon, Surrey, IHS Jane's, 2009. 149.

¹⁹ International Institute for Strategic Studies (IISS): *Military Balance 2020*. 2020. 261–263.

Ezek közül is érdemes kiemelni a kínai hadiipar technológiai színvonalának csúcsát képviselő *Renhai* cirkálóosztályt, amelynek minősége már megközelíti/eléri az amerikai *Aegis* vezetés-irányítási rendszerrel felszerelt cirkálók/rombolók technológiai színvonalát.²⁰

A kínai haderő reformjai az elmúlt évtizedekben jelentős képességnövekedést könyvelhettek el az A2/AD elemei terén, napjainkban pedig a fejlesztések új iránya túlmutat az A2/AD elrettentő stratégiai koncepcióin, és már erőteljes elmozdulást jelent a klasszikus erőketvitési képességek irányába. A teljesség igénye nélkül, de a további, regionális elrettentő képességen túli erőketvitésre irányuló törekvésnek tekinthető a kínai repülőgéphordozó-program további lépései,²¹ a partra szállító („kételtű”) képességek növekedése a helikopterhordozódokkhajó-típussal,²² illetve a regionálisan túli erőketvités logisztikai alapjainak növekedése. Ez utóbbinak része a távoli támaszpontok (a dél-kínai tengeri „szigetek”) és kikötőinfrastruktúra fejlesztése (például Djibouti), illetve a flotta logisztikai hajóegységeinek korszerűsítése és mennyiségük növelése.²³

Kína katonai képességnövekedésének regionális védelempolitikai „visszhangjai”

Elemzési, módszertani szempontok

Kína katonai képességeinek növekedése feltételezhetően magával vonja a környező országok valamilyen válaszreakcióit. A népköztársaság egyike a Föld legnagyobb számú határos országgal rendelkező államainak, így a kínai folyamatokra potenciálisan reagáló államok köre igencsak széles. Szükséges tehát valamilyen értelmezési szempontok mentén meghatározni, hogy mely országok védelempolitikai reakción keresztül célszerű beazonosítani Kína hatását a régióban. Elsőként felmerülhet a Pekinggel szemben területvitában álló országokra szűkíteni a kört. Kína számos országgal áll valamilyen területvitában, így ez is viszonylag tág szelekciót jelentene. A szárazföldi határszakaszok esetében ráadásul akár olyan szomszédjaival szemben is akadnak problémás ügyek, mint Észak-Korea – amely ország esetében látványos, közvetlen katonai fenyegetettség-percepciót Peking kapcsán nehéz értelmezni –, vagy mint az indiai–kínai határvillongások, amelyek meglehetősen eltérő természetű biztonsági feszültséggócok. Így tehát további szempontok mentén indokolt szűkíteni a vizsgált államok körét.

Megoldást jelenthet azt összevetni, hogy a kínai haderőfejlesztés láthatóan tengeri elrettentés- és erőketvités-centrikus sajátosságainak, illetve a Kínával szembeni területi

²⁰ Daniel Caldwell – Joseph Freda – Lyle J Goldstein: *China Maritime Report No. 5: China's Dreadnought? The PLA Navy's Type 055 Cruiser and Its Implications for the Future Maritime Security Environment*. [online], US Naval War College, 2020. Forrás: digital-commons.usnwc.edu [2020. 03. 01.]

²¹ Rick Joe: *003 and More: An Update on China's Aircraft Carriers*. [online], 2020. 09. 29. Forrás: thediplomat.com [2020. 10. 01.]

²² Navy Recognition: *Chinese PLA Navy Type 075 amphibious assault ship completes maiden sea trials*. [online], 2020. Forrás: navyrecognition.com [2020. 03. 01.]

²³ Chad Peltier: *China's Logistics Capabilities for Expeditionary Operations*. [online], 2019. Forrás: janes.com [2020. 03. 01.]

nézeteltérésekkel rendelkező országok csoportosításának van-e értelmezhető metszéspontja. Ha e kritériumokat elfogadjuk, a régió országainak egy szűkebb körét azonosíthatjuk, méghozzá a dél-kínai tengeri geopolitikai feszültségócban érintett országokat,²⁴ Tajvant, valamint a *Senkaku/Diaoyu* szigetvita kapcsán Japánt.²⁵ Így Délkelet-Ázsia országai közül a vizsgált államok köréből kimaradnak azok, amelyekkel szemben nem áll fenn kínai területi követelés a dél-kínai tengeren.²⁶ Ezt a vizsgálati válogatást azonban érdemes még kiegészíteni egy további szereplővel, Dél-Koreával. Dél-Korea esetében egyrészt beszélhetünk egy viszonylag alacsony intenzitású tengeri területvitáról Kínával szemben,²⁷ amelynek fő kérdése a kizárólagos gazdasági övezet (*Exclusive Economic Zone* – EEZ) átfedése a két ország között. Dél-Korea számottevő regionális katonai tényező. Rendelkezik önálló védelmi iparral – több kínai tengervitában érintett ország kiemelt beszállítója –, stratégiai dokumentumaiban megfogalmazott biztonságpercepciójában pedig kiemelt helyet kap a tengeri regionális térben zajló erőegyensúly változásának kérdése.²⁸ Ráadásul védelempolitikájának egyik fontos alapja az Amerikai Egyesült Államokhoz fűződő szövetsége, ezért, ha áttételesen is, de mindenképp érintett a területviták kapcsán kialakuló feszültségócbokban. Nem véletlen, hogy az ország haderőfejlesztése az elmúlt években határozott elköteleződést mutat a tengeri képességek fejlesztése iránt.

Ezen országok védelmi képességei meglehetősen eltérő jellegűek. Azonban már pusztán a védelmi kiadások hosszabb távú trendjeit nézve is látszik,²⁹ hogy az elmúlt évtizedekben a régió védelmi költségvetéseinek növekvő makrotrendje nem csupán Kína, hanem a tanulmányomban vizsgált országok ráfordításainak is köszönhető volt.

Összességében látható, hogy bár számottevő aránytalanságok látszanak – Japán és Dél-Korea gazdasági súlyából fakadóan nagyobb arányban jelenik meg a védelmi kiadások terén is – a védelmi ráfordítások összértéke egy stabil növekedési pályát mutat. GDP-%-os arányokat tekintve általában 1% körüli és 3% alatti skálán mozognak az értékek, 2019-ben a legmagasabb Dél-Korea 2,7%, a legalacsonyabb pedig Indonézia esetében, 0,7% volt.

²⁴ Ezek Vietnám, a Fülöp-szigetek és Malajzia, amely három ország szintén rendelkezik szigetekkel és területi követelésekkel a Dél-kínai-tengeren, illetve Indonézia, amely ugyan nem tekinti magát érintettnek a Dél-kínai-tenger kapcsán, de saját szuverenitását más módon érinti Peking Dél-kínai-tengerre vonatkozó, kilencpontos vonal szerinti követelése.

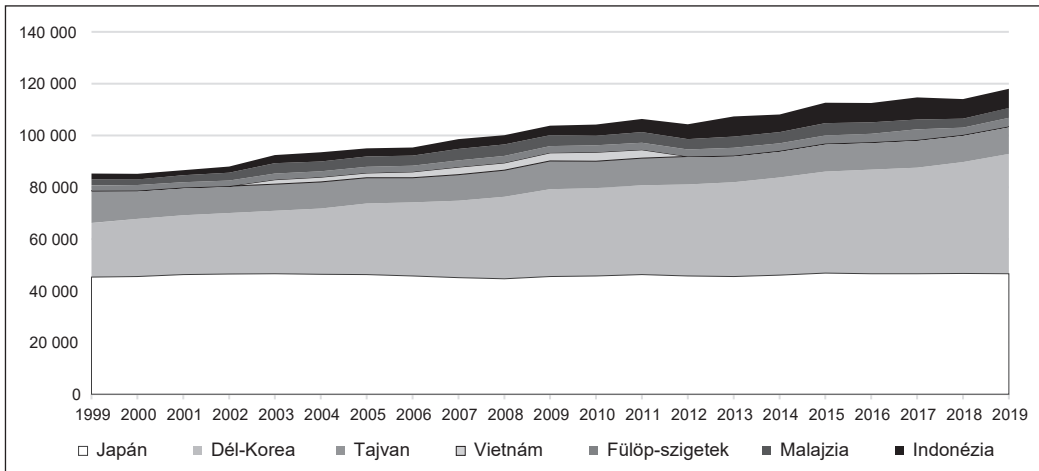
²⁵ A japánul *Senkaku*, kínaiul *Diaoyu* szigetcsoport egy japán fennhatóság alatt álló terület, amelyet Kína sajátjának tekint, és komoly feszültségócot jelent a két ország viszonyrendszerében.

²⁶ Ezek Mianmar, Thaiföld, Laosz, Kambodzsa, Szingapúr és Kelet-Timor. Brunei ugyan rendelkezik területi vitával, de nincs számottevő jelenléte a Dél-kínai-tengeren (*Louisa reef*). Indonézia sajátos módon érintett, mivel a Dél-kínai-tenger kapcsán nem tekint magára vitás félként Kínával szemben, azonban a kínai követeléseket kijelölő „kilencpontos vonal” érinti a *Natuna*-szigetek körüli tengervizeket is, amelyet Indonézia „*Natuna-tengerként*” is nevez.

²⁷ Lilly Kuo: *Will a Tiny, Submerged Rock Spark a New Crisis in the East China Sea?*. [online], 2013. 12. 09. Forrás: theatlantic.com [2020. 03. 01.]

²⁸ Ministry of National Defense of the Republic of Korea: *2018 Defense White Paper*. 2019. 15–22.

²⁹ Az adatok forrása a SIPRI katonai kiadások letölthető adatbázisa volt. SIPRI: *SIPRI Military Expenditure Database*. [online], Forrás: sipri.org [2020. 03. 01.]

2. ábra: A vizsgált országok védelmi kiadásai, a SIPRI adatbázisa alapján, konstans 2018-as USD-árfolyamon (millió USD)³⁰

Forrás: a szerző szerkesztése SIPRI: *SIPRI Military Expenditure Database*. [online], Forrás: sipri.org [2020. 03. 01.] alapján

Mivel területi kiterjedésüket, gazdasági adottságaikat és katonai képességeiket tekintve meglehetősen eltérő adottságú országokról van szó, indokolt azonosítani, milyen képességek változásai lehetnek fontosak az elemzés szempontjából; ezeket alább (A–F) láthatjuk:

Releváns egyrészt a *haditengerészeti személyi állományának alakulása (A)*, a *nagyobb felszíni hajóegységek száma (B)* és típusonkénti megoszlása, a *támadó-tengeralattjárók mennyisége (C)*. Ezen eszközök kvantitatív összesítése, mint a tengeri hatalmi potenciál egyik jellemző és mérhető tényezője, nyilván egyfajta leegyszerűsítése egy komplex műveleti tér feletti hatalomgyakorlásnak, ráadásul felmerülhet, hogy mennyire tekinthető megbízható kiindulási alapnak az IISS *Military Balance* évkönyveinek adathalmaza. A szakirodalom számtalan tényezőt használ nagyhatalmi érdekérvényesítő képességek számszerűsítésére, akár a gazdasági kapacitásra építő összetett számításokat³¹ vagy demográfiai folyamatok hatásait.³² A jelen tanulmány által használt szempontok azonban javarészt korrelálnak a haditengerészeti képességek kvantitatív vizsgálatához használt gyakori módszerekkel.³³ Lenne lehetőség ennél jóval specifikusabb tényezők mentén koncepcionalizálni a haditengerészeti

³⁰ Vietnám védelmi költségvetésének adatai hiányosak, így a valós trend valószínűleg ennél is nagyobb növekedést mutat.

³¹ Michael Beckley: The power of nations: measuring what matters. *International Security*, 43. (2018), 2. 7–44.; illetve Therese Anders – Christopher J. Fariss – Jonathan N. Markowitz: Bread Before Guns or Butter: Introducing Surplus Domestic Product (SDP). *International Studies Quarterly*, 64. (2020), 2. 392–405.; illetve Kaiser Ferenc: „az állam nemzeti ereje” szócikk In Krajncz Zoltán (szerk): *Hadtudományi lexikon: Új kötet* Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 69–70.

³² Ronald R. Krebs – Jack S. Levy: Demographic change and the sources of international conflict. In Myron Weiner – Sharon Stanton Russell (eds.): *Demography and National Security*. 2001. 62–106. A globális demográfiai folyamatok túlnépesedéssel kapcsolatos nagyhatalmi hatásai kapcsán lásd még: Kaiser Ferenc: Túlnépesedés, erőforrás szűkösség, „élet-tér” konfliktusok. *Confessio*, 40. (2018), 1. 21–29.

³³ Brian Benjamin Crisher – Mark Souva: Power at sea: a naval power dataset, 1865–2011. *International Interactions*, 40. (2014), 4. 602–629.; illetve Erik Gartzke – Jon R. Lindsay: The Influence of Sea Power on Politics: Domain- and Platform-Specific Attributes of Material Capabilities. *Security Studies*, 29. (2020), 4. 601–636.

képességeket. Egy újonnan felvetett elképzelés például kifejezetten a hadihajók fedélzetéről indítható rakéták számában ajánlja mérni a haditengerészeti erőkitvétési potenciált.³⁴ Azonban a cél jelen esetben az volt, hogy a vizsgált faktorok egyaránt általánosságban összehasonlíthatók, megfelelő mértékben összesíthetők legyenek, de egyben magukban foglaljanak a kifejezett csapásmérő eszközök mellett további „force multiplier”, kiegészítő képességeket és tényezőket, mint például az ASW-eszközpark. Így került a vizsgált tényezők közé a *tengeralattjáró-elhárító hadviselésre (Anti Submarine Warfare – ASW)* és *tengeri járőrfeladatokra rendelt repülőgépek, helikopterek száma (D)*, valamint a *vadászgépek és vadászbombázók (E)* eszközparkja. A felszíni hajóegységek esetében a *Military Balance* vízkiszorítás-alapú kategorizálásának megfelelően szerepelnek az egyes hajótípusok.³⁵ A katonai képességek között a hajó elleni ballisztikus, illetve cirkálórakéták – bár egyik ország esetében sem beszélhetünk a DF-21D-vel egy lapon említhető „carrier-killer” eszközökről – megléte, illetve eszközparkjának alakulása is releváns.

Tekintve, hogy a jelenleg tapasztalt érdekütközések Kína és a vizsgált országok között – bár természetszerűen magukban hordozzák az eszkaláció alacsony, de nem elhanyagolható kockázatát –, alapvetően javarészt „szürke zónás” incidensekből állnak, további kiegészítő eszközrendszerként érdemes bevonni a *partiőrségi (azaz vízi rendészeti) képességek alakulását (F)*. Ezt a parti őrségekhez rendelt felszíni hajóegységek számának összesítésével és időbeni alakulásával fogjuk megtenni. A tanulmányhoz így e tényezők adatainak összesítésével készült egy átfogó adatbázis a *Military Balance* évkönyvek alapján. Persze a valós adatok ettől némileg eltérhetnek, de megjegyzendő, hogy a korábban idézett haditengerészeti képesség-metria szakirodalma is nagyban támaszkodik e kötetek adatsoraira. Ráadásul javarészt olyan eszközrendszerekről van szó, amelyeknek beszerzése és hadrendbe állítása az elmúlt évtizedekben általában meglehetősen nemzetközi sajtótranszparencia mellett történt. Így, ha nem is egzakt értékeként, de javarészt megbízható indikátorként tekinthetünk rájuk. Ez persze sok esetben egyes fegyverrendszerek sajátosságainak és specifikus kialakításának összemérését is eredményezheti más típusokkal. Azonban el kell fogadnunk azt az analitikai igényt, hogy valamelyest átfogó szempontrendszer, azaz elfogadható mértékig azonos tényezők mentén vizsgáljuk az adott országok képességeinek változásait. Ez pedig azt is jelenti, hogy bizonyos sajátosságokat figyelmen kívül kell hagyni az összehasonlítás szempontjából szükséges faktorokon túl. Ezenfelül azonban, amely országok esetében ez releváns, a fejlesztési törekvésekhez kötődve a tanulmány említi olyan további képességeket, mint a számottevő és korszerű partraszállító- („kételtű”) képesség vagy annak jelenleg zajló fejlesztései, az önálló űrprogram és műholdas infrastruktúra,

³⁴ Keith Patton: *The Measure of a Naval Fleet: Battle Force Missiles*. [online], 2019. 04. 26. Forrás: maritime-executive.com [2020. 03. 01.]

³⁵ A *Military Balance* 2020-as évkönyve az alábbi paraméterek mentén határozza meg a főbb felszíni hajóegység (*Principal Surface Combattant*, továbbiakban PFC, teljes felszereléssel a vízkiszorítása meghaladja az 1500 tonnát) kategóriákat: cirkáló – 9750 tonnánál nagyobb vízkiszorítású; romboló 9750 – 4500 tonna; fregatt 4500 – 1500 tonna. A partvédő és partmentijárőr-kategóriák legnagyobbja a korvett, amelyet 1500 – 500 tonna közötti típusokra alkalmaz. Azért is célszerű volt egységesen ehhez igazodni, mivel az egyes országok haditengerészeteinek kategorizálása igen eltérő lehet, a Japán Tengeri Önvédelmi Erő például a nagyobb felszíni hajóegységeit egységesen 護衛艦 „goeikan” vagyis „kísérő-hajónak” nevezi, függetlenül attól, hogy cirkáló vagy fregatt méretű hajótípusról van szó. A magyar hadtudományban használt definíciók kapcsán lásd: Kaiser Ferenc: „napjaink hadihajói” szócikk. In Krajncz (szerk.) (2019) i. m. 805–806.

valamint nagy hatótávolságú csapásmérő képességek (ballisztikusrakéta-, hiperszónikus-eszköz-program) megléte vagy fejlesztése.

A vizsgált időszakot a *Military Balance* 2008 és 2020-as évkönyvei közötti szakasz jelenti. Mivel a kiadvány általában az adott év eleji állapotokat tükrözi, elképzelhető, hogy jelen tanulmány írásakor az adatok már változhattak. A 2008 és 2020-as évek közötti időszak több megfontolás miatt lehet célszerű. Egyrészt megjelenik benne a 2008-as gazdasági válság jelentette hatás, amely, ha nem is szignifikánsan, de a legtöbb ország gazdaságát és ezen keresztül a védelmi kiadásokat is érintette. Továbbá a kínai külpolitika történetében megfigyelhető egyfajta asszertív fordulat, amelyet többen szimbolikusan kötnek a 2008-as pekingi olimpiát követő időszakhoz,³⁶ ami persze egyrészt leegyszerűsítő, de tény, hogy a dél-kínai-tengeri, valamint a *Senkaku/Diaoyu* szigetviták esetében valóban érezhető lett egyfajta harsányabb kínai fellépés a 2010-es évektől kezdve.

A tanulmányban a továbbiakban az eddig bemutatott szempontok szerint következik az egyes országok képességeinek, azok időbeli változásainak bemutatása.

Japán

Japán védelempolitikájának értelmezése az ország alkotmányos berendezkedése miatt nem egyszerű. A szigetország második világháborús vereségét követően – amerikai nyomásra – egy „békealkotmányt” léptetett életbe, amelynek 9. cikkelye szigorú pacifista önkorlátozást tartalmaz. Ennek értelmében Japán nem csupán a nemzetközi érdekellentétek kizárólag békés rendezése mellett kötelezi el magát, de elvileg nem tarthatna fenn sem szárazföldi, légi vagy haditengerészeti katonai képességeket.

Az alkotmány 9. cikkelye máig érvényben van, ám a hidegháború alatt mind a Japán vezetés, mind amerikai szövetségese belátták az önvédelemhez szükséges katonai képességek szükségességét, így szép fokozatosan, számos önkorlátozás mellett, de létrejött Japán *de facto* hadereje, a *Jieitai* (自衛隊) vagyis az Önvédelmi Erők. Ehhez kötődő szemantikai ellentmondás, hogy bár Japánnak van a vizsgált országok között a leghátrébb – és világviszonylatban is jelentős – haditengerészete,³⁷ ezt a haderőnemet nem „haditengerészetnek” (海軍) hanem Tengeri Önvédelmi Haderőnek (海上自衛隊) (angolul *Japan Maritime Self-Defense Force*, rövidítése JMSDF) nevezik.

Japán biztonsági környezete – ahogyan az ország 2013-as Nemzeti Biztonsági Stratégiája is megállapítja – jelentősen romlott az elmúlt évtizedekben. A különböző globális trendek mellett a szigetország számára a legnagyobb fenyegetést Észak-Korea tömegpusztítófegyver-programja, illetve a kínai katonai képességek növekedése jelentették. Utóbbi annál is inkább hathat Japán biztonságpercepciójára, mivel Kína és Japán között fennáll egy jelentős területvita a Kelet-kínai-tengeren található *Senkaku*-szigetek kapcsán.³⁸ A szigetek Tokió fennhatósága alatt állnak, Kína azonban – túl azon, hogy hivatalosan sajátjának

³⁶ Edward N. Luttwak: *The rise of China vs. the logic of strategy*. Harvard University Press, 2012. 8–10.

³⁷ Crisher–Souva (2014) i. m.

³⁸ Japán kormány: *National Security Strategy*. [online], 2013. 12. 17. 12–13. Forrás: cas.go.jp [2020. 03. 01.]

tekinti azokat – rendszeresen próbára teszi a japán területi szuverenitást.³⁹ Japán védelempolitikájának céljai közé ennek köszönhetően 2011-ben bekerült a „távoli szigetek elfoglalása esetén adott válaszreakciók”-hoz szükséges műveleti képességek javítása.⁴⁰ Ahogyan az 1. táblázatból is látszik, Japán folyamatosan igyekezett növelni azon képességeit, amelyek elrettentésül szolgálhatnak egy esetleges kínai agresszió ellenében.

1. táblázat: Japán vonatkozó védelmi képességei 2008–2020

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Állomány (fő)	44 100	42 400	45 518	45 518	45 500	45 500	45 500	45 500	45 350	45 350	45 350	45 350	45 350
Helikopterhordozó „romboló” (db)	0	0	0	1	2	2	2	2	3	3	4	4	4
Cirkáló (db)	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Romboló (db)	43	42	42	30	29	30	32	32	33	33	32	33	34
Fregatt (db)	9	8	8	16	15	13	11	11	9	9	9	10	11
Támadó tengeralattjáró (hagyományos meghajtású) (db)	16	16	16	18	18	18	18	18	18	19	19	20	21
Vadászgépek, vadászbombázók (db)	280	270	260	374	371	357	353	366	361	360	345	350	348
Tengeralattjáró elleni hadviselésre alkalmas repülőeszközök (mereszárnyak/ forgósárnyak) (db)	179	171	171	188	186	165	167	167	165	160	161	165	158
Parti őrség hajóegységeinek száma (db)	348	348	348	351	386	403	389	389	395	368	367	367	373

Forrás: a szerző szerkesztése SIPRI: *SIPRI Military Expenditure Database*. [online], Forrás: sipri.org [2020. 03. 01.] alapján

Ennek keretében, az elmúlt 12 évet tekintve, összességében nőtt a JMSDF személyi állománya, ami lényegében – a 2000-es évek elején zajló mérsékelt állománycsökkentés után – visszatérést jelent a hidegháború végén látott helyzethez.

Japán felszíni flottájában nagyszámú hajóegység áll hadrendben, a jelenleg szolgáló 2 cirkáló és 34 romboló ezen képességekben nemhogy paritást, de számbeli fölényt is jelent Kínához viszonyítva, az ennél kisebb hajóegységek esetén azonban jelentős a kínai számbeli fölény.

Szintén számottevő Japán hagyományos meghajtású támadó tengeralattjáróból álló eszközparkja. A japán tengeralattjáró-típusok technológiai színvonala a világ élvonalába sorolható, az elmúlt évtizedekben következetesen váltották naprakész korszerű típusok a kiöregedő változatokat. Jelenleg két osztály adja a tengeralattjáró fegyvernem állományát, az *Oyashio* (11 hajóegységgel), amely az 1990-es években zajlott fejlesztéseket követően 1998 óta áll hadrendben, illetve a *Soryu* (10 hajóegység), amely a 2000-es évek fejlesztése, és első egysége 2009-ben állt szolgálatba.⁴¹

³⁹ Mike Mochizuki – Jiaxiu Han: *Is China Escalating Tensions With Japan in the East China Sea?*. [online], 2020. 09. 16. the-diplomat.com [2020. 03. 01.]

⁴⁰ 日本防衛省: 平成23年版 防衛白書. [online], Forrás: mod.go.jp [2020. 03. 01.]

⁴¹ IISS (2020) i. m. 281–283.; Saunders (2009) i. m. 415.

A PFC-flotta esetében a hajóegységek összesített számában csökkenés látható, azonban a nagy méretű, képességeik alapján repülőgép-hordozónak tekinthető típusok megjelenésével,⁴² illetve a hidegháború vége óta folyamatosan kivezetett típusok eltűnésével és az új,⁴³ ütőképesebb fegyverzettel, légvédelmi és ballisztikusrakéta-védelmi képességekkel, valamint korszerűbb vezetés-irányítási rendszerekkel felszerelt osztályok megjelenésével összességében nőttek a felszíni flotta műveleti képességei. Speciális szerepet töltenek be a *Hyūga* és *Izumo* osztályok japánul „helikopterrel felszerelt romboló/kísérőhajóként” nevezett típusai. Ezek jelenleg legfontosabb funkciói a helikoptereik révén nyújtott ASW-támogatás, a hírszerzés, felderítés és megfigyelés (ISR), illetve katasztrófavédelmi műveletekben a kutató-mentő támogatás. Az *Izumo* osztály két hajóegysége azonban – egy már eltervezett átalakítást követően – alkalmassá válhat az F-35B vadászgéptípus üzemeltetésére, így tényleges repülőgép-hordozóvá válhatnak.⁴⁴

Japán ASW-rendeltetésű repülőeszközeinek a száma kifejezetten magas, de a vizsgált időszakban ezek mennyisége csökkent. Ezzel párhuzamosan azonban zajlik a merevszárnyas eszközpark elavult P-3 Orion típusú gépeinek fokozatos kivonása, és az amerikai fejlesztésű, 1960-as évek óta alkalmazott típust Japán a saját fejlesztésű, 2013 után rendszerített *Kawasaki P-1*-el váltja le. Jelenleg az ASW-repülőeszközparkot 55 db *P-3 C Orion*, illetve 22 db *Kawasaki P-1* típusú repülőgép és 82 db SH-60 *Seahawk* helikopter adja.⁴⁵ Az SH-60 helikopterflotta jelenti a hajófedélzetről is üzemeltethető ASW-kapacitást, amely az egyes rombolók mellett főként a két említett repülőgéphordozó-osztály „laposfedélzeten” kap helyet, a *Hyūga* osztály hajóegységein 7, az *Izumo* osztály esetében 13 helikopter üzemeltetésére van kapacitás.⁴⁶

Japán parti őrsege a legnagyobb a vizsgált országok közül, hajóegységeinek száma a vizsgált időszakban egy rövidebb szakaszon csökkent, de összességében növekvő tendenciát mutat.

Japán haditengerészeti célpontok elleni csapásmérő képességei a tengeralattjárók, a felszíni hajóegységek fegyverzete, a vadászgépek hajó elleni rakétái (ASM-1 és ASM-2),⁴⁷ amelyek két szárazföldi telepítésű önjáró platformról indítható hajó elleni cirkálórakéta-típus,

⁴² A *Hyūga* osztály 2009 óta áll hadrendben, 18 ezer tonna vízkiszorítású, 197 m hosszú repülőfedélzettel kialakított „helikopterhordozó”. Az *Izumo* osztály 2016 óta áll hadrendben. 27 ezer tonna vízkiszorítású, 278 m hosszú a repülőfedélzeti egységei a jövőben – a tervek szerint – az F-35B vadászgép fogadására is alkalmas *de facto* repülőgép-hordozóvá válhat.

⁴³ A felszíni hajóegységek derékhatát az elsősorban légvédelmi képességek szempontjából megerősített *Asagiri* (8 db), *Murasame* (9 db) és *Takanami* (5 db) osztályok hajói adják. A flottakísérlettel kapcsolatos feladatokat elsősorban a tengeralattjáró elleni hadviselésre optimalizált *Akizuki* (4 db) és *Asahi* (2 db) osztályok rombolói látják el. A JMSDF kötelékén belül az amerikai *Arleigh Burke* hajóosztály mintájára kialakított *Kongō*-osztályú rombolók (4 db) és *Atago*-osztályú cirkálók (2 db) hajói ballisztikusrakéta-védelemre kialakított Aegis rakétavédelmi rendszerrel felszerelt hajóegységek, amelyek a légtérvédelem kiemelten fontos komponensei a szigetország számára.

⁴⁴ Kosuke Takahashi: *Japan's converted Izumo-class carriers will not feature a 'ski-jump' ramp for F-35B operations*. [online], 2020. 10. 08. janes.com [2020. 03. 01.]

⁴⁵ IISS (2020) i. m. 282.

⁴⁶ IISS (2020) i. m. 280–281.

⁴⁷ IISS (2020) i. m. 283.

a Type-88 és Type-12.⁴⁸ A korábbi fegyverrendszerekhez hasonlóan itt is a korábbi típus – a Type-88 megnevezésében a szám a rendszerbe vezetés évszámára utal – kiiregedésével az új fejlesztés (a Type-12 AShM 2012 után áll hadrendbe) fokozatosan növekvő eszközszáma váltja a régebbi változatot. 2008-ban 100 db Type-88 állt rendelkezésre, 2020-ban 22 db Type-12 és 82 db Type-88.⁴⁹

Japán a tengeri elrettentési képességek fejlett színvonala mellett partraszállító-képességekkel is rendelkezik, illetve fejleszti azokat. A szigetország három dokk partraszállító hajóval rendelkezik,⁵⁰ ezek az ezredfordulón álltak hadrendbe. Tokió, hosszú évtizedes hiátus után, 2018-ban ismét felállította a haditengerészet tengerészgyalogos fegyvernemét.⁵¹

Japán vadászgéppállománya regionális viszonylatban számottevő, a 2008–2020 közötti időszakban az eszközök száma jelentősen nőtt (280-ról 348-ra). Összetételét tekintve csökkent a legkevésbé korszerűbb F-4 típusok aránya, a vadászbombázó feladatok ellátását egyrészt az F-16-os Japánban gyártott változata, a Mitsubishi F-2, illetve a „lopakodó” képességű F-35 típus vette át fokozatosan. A jelenleg hadrendben álló F-4-eseket ma már inkább csak felderítőgépként használják (lásd 2. táblázat).

2. táblázat: Japán vadászgép-, vadászbombázó- és ASW-eszközparkjának típusai 2008-ban és 2020-ban

Japán	2008	2020
F-15J	150	201
F-2 (F-16)	40	91
F-4	90	44
F-35	0	12
P-1	0	22
P-3C Orion	80	55
SH-60	99	82

Forrás: a szerző szerkesztése SIPRI: *SIPRI Military Expenditure Database*. [online], Forrás: sipri.org [2020. 03. 01.] alapján

Tokió ezenfelül releváns űrprogrammal rendelkezik, kiterjedt felderítőműhold-infrastruktúrával.⁵² Az űrvédelmi képességek további növelésének érdekében 2019-ben egy „űrvédelmi század” létrehozását is előírányozták 2023-ra.⁵³ Az űrvédelmi képességek mellett

⁴⁸ The Sankei News: 地对艦ミサイル射程、2倍へ改良 尖閣・宮古、対中抑止. [online], 2019. 04. 29. Forrás: sankei.com [2020. 03. 01.]

⁴⁹ IISS (2020) i. m. 280.

⁵⁰ Osumi osztály; valamelyest kisebb, de lényegi paramétereiben összevethető az USA San Antonio osztályú dokk partraszállító hajóival, a kisebb vízkiszorítás és a rövidebb repülőfedélzet mellett, nagyjából fele akkora szállítóképességgel (330 teljes fegyverzetű katona) rendelkezik.

⁵¹ Kyodo News: *Japanese Self-Defense Forces launch 1st amphibious fighting unit*. [online], 2018. 04. 07. Forrás: kyodonews.net [2020. 03. 01.]

⁵² Bartók András: Japán felderítőműhold programja és a Kabinet Műholdas Hírszerző Központ története. *Hadtudományi Szemle*, 10. (2017), 1. 147–157.

⁵³ Eric Johnston: *Japan's new space squadron takes a giant leap forward*. [online], 2020. 06. 02. Forrás: japantimes.co.jp [2020. 03. 01.]

Japán egy új típusú fejlesztési versenyben is érintett, miután a következő évek projektjei közé bekerült a hazai fejlesztésű hiperszónikus csapásmérő eszköz programja. Japán ennek szükségességét a távoli szigeteit ért támadás visszaverésével indokolja, így hivatalosan nem ugyanaz a stratégiai szerep jutna ennek a fegyverrendszernek, mint Kína A2/AD stratégiájában az ellenfél távoli támaszpontjait támadni képes ballisztikus rakétáknak, de mindenestre némi stratégiai-logikai párhuzam érzékelhető a két koncepció között.

Japán a térségben az USA és Kína után a legrészletesebb haditengerészeti tényező. Tengeri fenyegetéssel szembeni elrettentő képességeit az elmúlt években folyamatosan fejlesztette, egyrészt az elavulttá váló eszközök korszerű változatokra történő fokozatos cseréjével, másrészt bizonyos fegyverrendszerek mennyiségének növelésével, illetve korábban nem létező képességek kiépítésével. A szigetország kapcsán Kína egyre inkább saját A2/AD stratégiája bizonyos elemeinek emulációjával kell szembenézzen.

Dél-Korea

Dél-Korea védelempolitikáját, a koreai háború óta, érthető módon északi szomszédjához fűződő viszonya határozza meg. Így stratégiai figyelmének középpontjában elsősorban a szárazföldi haderőnem, a rakétavédelem, az észak-koreai kötődésű kihívásokra adott válaszok állnak. Emiatt a tenger felől való fenyegetettségpercepció, illetve az ehhez kapcsolódó elrettentési képességek fejlesztése és a regionális haditengerészeti fegyverkezési verseny kapcsán Szöul relevanciája első nekifutásra nem egyértelmű. Kína vonatkozásában ugyan beszélhetünk egy tengeri szigetvitáról,⁵⁴ illetve a nemzeti identitás kapcsán Észak-Korea és Kína határvitája áttételesen Szöult is érinti,⁵⁵ de ezek összességében jóval alacsonyabb intenzitású feszültségcövek, mint például a dél-kínai tengeri problémák.

Dél-Korea védelmi költségvetése jelentős, önálló védelmi ipara nem csak saját fegyveres erői számára képes korszerű eszközöket biztosítani, regionális szinten is releváns exportőr. Stratégiai dokumentumaiban hangsúlyos szerepet kap a tengeri képességek terén fennálló regionális erőegyensúly iránti érzékenység. Szöul az amerikai szövetségi rendszer fontos eleme, így a régióban zajló nagyhatalmi vetélkedés óhatatlanul is érinti. Összességében tehát számos tényező szól amellett, hogy a kínai katonai képességek növekedése és az erre adott regionális válaszreakciók kapcsán Dél-Korea is részét képezze a vizsgált szereplők körének.

Észak-Korea haditengerészeti képességei csekélyek – felszíni flottája két fregattból és öt korvettből áll – és korszerűtlenek,⁵⁶ Dél-Korea ezzel ellentétben viszont komoly hadiflottával rendelkezik, amelyet ellenséges északi szomszédja képességeinek ellensúlyozása önmagában nem indokol (lásd 3. táblázat).

⁵⁴ Kuo (2013) i. m.

⁵⁵ Csoma Mózes: *Korea – Egy nemzet két ország*. Budapest, Napvilág, 2016. 208.

⁵⁶ Észak-Korea Najin osztályú fregattjai például a '70-es években álltak hadrendbe. Saunders (2009) i. m. 454.

3. táblázat: Dél-Korea vonatkozó védelmi képességei 2008–2020

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Állomány (fő)	63 000	68 000	68 000	68 000	68 000	68 000	68 000	68 000	70 000	70 000	70 000	70 000	70 000
Helikopterhordozó (db)	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Cirkáló (db)	1	1	1	1	2	2	3	3	3	3	3	3	3
Romboló (db)	6	9	9	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
Fregatt (db)	9	9	9	12	12	12	13	14	14	14	16	17	17
Korvett (db)	28	28	28	30	30	34	30	36	36	35	33	32	32
Támadó tengeralattjáró (hagyományos meghajtású) (db)	12	12	13	23	23	23	23	23	23	23	24	22	22
Vadászgépek, vadászbombázók (db)	555	491	490	490	462	468	485	488	488	487	507	510	483
Tengeralattjáró elleni hadviselésre alkalmas repülőeszközök (merevszárnyak/ forgószárnyak) (db)	32	32	32	32	32	40	40	40	40	43	47	47	47
Parti őrség hajóegységeinek száma (db)	87	87	87	69	50	50	50	50	54	84	79	81	82

Forrás: a szerző szerkesztése SIPRI: *SIPRI Military Expenditure Database*. [online], Forrás: sipri.org [2020. 03. 01.] alapján

A vizsgált időszakban látványosan nőtt Szöul felszíni flottájának mérete, a dél-koreai haditengerészet 6 db korszerű romboló és 17 db fregatt mellett 3 *Sejong* osztályú cirkálót is hadrendben tart. Ezek az amerikai *Arleigh Burke* és a japán *Atago* osztályok koreai megfelelői, legfontosabb képességeik az Aegis rendszer és az SM-2 irányított légvédelmi rakéták. A cirkáló típusok fejlesztési hasonlóságai az amerikai, japán és dél-koreai erők esetében jelzik a három haditengerészet interoperabilitási potenciálját. Szintén jelentős eszközparkkal rendelkezik Szöul „zöld vízi” flottája, 32 korszerű korvett lát el partvédő, kísérő és egyéb, a „kék vízi” flottát támogató feladatokat.

Dél-Korea tengeralattjáró fegyverneme is jelentős. A vizsgált időszakban kifejezetten a nagyobb hatótávolságú osztályok hajóegységeinek száma növekedett (*Chang bogo* I., II., III. osztályok, összesen 16 db). A klasszikus támadó tengeralattjárók mellett Dél-Korea további, úgynevezett „törpe-”, part menti és sekély vizekben folytatott műveletekre kialakított tengeralattjárókat is használ.

Dél-Korea haditengerészete számottevő partraszállító-kapacitással rendelkezik. 2007-ben állt hadrendbe a saját fejlesztésű, a *Dokdo* osztályú helikopter-hordozó partraszállító hajója (más néven rohamhajó) első egysége, egy csapatpróbán van, további kettő rendszeresítését pedig tervezik. A típus paramétereit tekintve hasonlít a japán *Hyuga* osztály két hajóegységéhez, azonban a *Dokdo* osztály rendelkezik elárasztható dokkfedélzettel, amely elengedhetetlen a partraszállási műveletekhez.⁵⁷ A *Dokdo* mellett négy további kisebb, harcokcsi-partraszállító hajó állt szolgálatba 2014 után, a *Cheon Wang Bong* osztály egységei.⁵⁸

A vadász- és vadászbombázó gépeket tekintve Dél-Korea rendelkezik a vizsgált országok közül a legnagyobb eszközparkkal, bár az összesített szám csökkent az elmúlt 12 év alatt. Ez, Japánhoz hasonlóan, főként a kevésbé korszerű típusok arányának csökkenésével és a fejlettebb géptípusok hadrendbe állításával járt együtt. Dél-Korea is tart üzemben F-35

⁵⁷ Saunders (2009) i. m. 469.

⁵⁸ Saunders (2009) i. m. 470.

vadászgépeket, és a jövőben várhatóan annak rövid felszállás és függőleges leszállásra (*short take-off vertical landing* – STVOL) fejlesztett változatának rendszeresítésével a *Dokdo* osztály hajói repülőgép-hordozóvá válhatnak (lásd 4. táblázat).

4. táblázat: Dél-Korea vadászgép-, vadászbombázó- és ASW-eszközparkjának típusai 2008-ban és 2020-ban

Dél-Korea	2008	2020
F-4	148	0
F-5	215	204
F-15	40	59
F-16	152	162
F-35	0	8
FA-50	0	50
P-3C	8	16
Lynx MK99	24	33
AW159 Wildcat	0	8

Forrás: a szerző szerkesztése SIPRI: *SIPRI Military Expenditure Database*. [online], Forrás: sipri.org [2020. 03. 01.] alapján

Szöul egy új középtávú védelmi fejlesztési tervet hirdetett meg a 2020–2024-es ciklusra, amelyben láthatóan kiemelt helyet foglalnak el a haditengerészeti képességek. Egyrészt várható a felszíni flotta típusainak további fejlesztése és korszerűsítése, de ennél is jelentősebb minőségi ugrást jelent majd az F-35B vadászgépek beszerzése és az ezek üzemeltetésére alkalmas repülőgép-hordozó osztály fejlesztése és hadrendbe állítása.⁵⁹ Ezenfelül a dokumentum egy „*Joint Fire Support Vessel*” („Egyesített Tűztámogató Hajó”) fejlesztését is előírányozza, amely az amerikai „*Arsenal Ship*” („Arzenál hajó / Irányított-rakétás csatahajó”) koncepció dél-koreai adaptációja. Hasonló típusú eszközt Szöul és Washington mellett még Peking fejleszt.⁶⁰

Dél-Korea ASW-kapacitása növekvő tendenciát mutat a vizsgált időszakban, ezzel jelentősen nőtt a tengeralattjárók elleni reagálóképessége.

Dél-Korea tengeri hadviselési képességei sok szempontból összevethetők Japánéval, de számos, főként kvantitatív eltérés van egyes részképességek terén, ami a két ország eltérő geostratégiai helyzetéből és biztonságpolitikai irányultságából fakad. A vizsgált adatsorok közül ilyen a parti őrség hajóinak száma, amely jóval alacsonyabb Szöul esetében. Ez a jóval kisebb hajópark jelzi, hogy dél-koreai vonatkozásban a „szürke zónás” fenyegetettségpercepció alacsonyabb prioritást élvez, mint például Japán esetében, illetve vonatkozó szempont lehet az is, hogy sokkal kisebb partvonala van, mint a több ezer szigetből álló Japánnak.

⁵⁹ Xavier Vavasour: *South Korea Plans to Build F-35B Lightning Aircraft Carrier*. [online], 2020. 08. 11. Forrás: news.usni.org [2020. 03. 01.]

⁶⁰ John Rossomando: *Why the U.S. Navy Needs a Stealth Battleship to Take on China*. [online], 2020. 10. 20. Forrás: nationalinterest.org [2020. 03. 01.]

Tajvan

Tajvan szuverenitása kibékíthetetlen ellentétben áll a Peking által vallott „egy Kína” elvvel. A két fél között az egzisztenciális ellentéteken túl fennáll további területvita, többek között *Quemoy* és *Matsu* szigetei kapcsán, illetve Tajvan is részese a dél-kínai-tengeri területvitáknak. Összességében azonban Tajpej számára a Kínai Népköztársaság által jelentett fenyegetettségpercepció legfontosabb kérdése egy Peking által katonai erővel végrehajtott országegyesítés lehetősége.

Tajvan – a sziget mérete és demográfiai adottságai miatt – régóta jóval kisebb katonai erőt tart fenn, mint Kína, de egyrészt technológiai előnye, másrészt Peking erőketvitési kapacitáshiánya sokáig elégséges biztonságérzetet adott a sziget politikai vezetésének. Az erőviszonyok megváltozása az ezredforduló óta aggasztja Tajpejt, ennek megfelelően a haderőreform 20 éve napirenden van, több kevesebb sikerrel. Ennek egyik oka többek között a változó politikai elköteleződés a katonai reformok iránt, ez azonban látványosan változott a hagyományosan inkább függetlenségi identitásra építő és korábban ellenzéki szerepet játszó párt, a *Democratic People's Party* 2016-os (majd 2020-as) választási győzelmei óta. Látható, hogy a korábbi kormányzati ciklusokhoz képest a DPP vezetése alatt nagyobb prioritást élvez a haderőfejlesztési tervek tényleges megvalósítása.

A katonai szektor reformjainak egyik – eddig teljes egészében meg nem valósult – célkitűzése volt a létszámcsökkentés és a sorkatonai szolgálat kivezetésével egyre inkább a kizárólag professzionális haderő irányába történő elmozdulás. Az aktív állomány az elmúlt 20 évben folyamatosan csökkent, 2008-ban még 290 ezer fő volt, 2020-ban már csak 163 ezer. Ez elsősorban a szárazföldi haderőnemet érintette, amelynek 12 év alatt 200 ezerrel 88 ezer főre csökkent a létszáma, a haditengerészet és a légierő esetében arányaiban jóval kisebb volt a leépítés.

Tajvan haderőreformjának komoly hátráltató tényezője a sziget diplomáciai elszigeteltsége, amelynek köszönhetően szűkebb skálán válogathat védelmi célú beszállítók között. Bár élvonalbeli elektronikai iparral és IT-szektorral rendelkezik, nincs olyan önálló hadiipari kapacitása, amely maradéktalanul kielégítené a haderőfejlesztés szükségleteit. A Tajvannak történő fegyverexport azonban a legtöbb ország számára a Kínához fűződő viszony várható romlása miatt kevésbé vonzó lehetőség. Tajvan azonban az USA-tól számíthat korszerű haditechnikára, mivel az amerikaiak az 1979-es *Taiwan Relations Act* alapján a sziget de facto önállóságára tett védelmi garanciát az annak védelméhez szükséges fegyverrendszerexporttal kívánják biztosítani. Főleg ennek köszönhető, hogy Tajpej a nehézségek ellenére is képes volt olyan védelmi képességeket kialakítani, amelyek összességében a pekingi vezetés számára legalább is egy kockázatos műveleti közzeggé tudják tenni a Tajvani-szoros vizeit. A haderőreform költségvetési hátterét – politikai viták miatt – a tajpeji vezetés sokáig nem volt képes biztosítani, ez végül 2009-ben változott, amikor egy négyéves védelmi fejlesztési terv elfogadásával a régóta szükség-

szerű haderőfejlesztési programok előtt nyílt meg a lehetőség.⁶¹ 2009 után vált képessé Tajpej fokozatosan csökkenteni bizonyos területeken a lemaradását. Ennek első lépése volt egy 6,4 milliárd USD értékű beszerzés az USA-tól, amelynek legfontosabb elemei voltak a *Patriot PAC-3* légvédelmi rakétarendszerek és a *Harpoon* hajó elleni rakéták.⁶²

Tajpej hadiflottája a kínaihoz mérten kicsi, regionális viszonylatban mégis számottevő. Felszíni hajóparkja gerincét 4 db *Keelung* osztályú cirkálója adja,⁶³ ezek mellett 22 db fregattot és 1 db korvetet tart üzemben. A *Keelung* cirkálók főként amerikai fedélzeti fegyverzettel rendelkeznek (*Harpoon* hajó elleni és SM-2 Block IIIA hajófedélzeti légvédelmi rakéta). 22 fregattjából 16 db szintén korábban az amerikai haditengerészet által fejlesztett és használt hajótípusok Tajvannak eladott és korszerűsített változatai. A *Cheng Kung* (8 db) és a *Meng Chuan* (2 db) az amerikai *Oliver Hazard Perry* osztályú, a *Chin Yang* (6 db) a *Knox* osztály átalakított változatai.⁶⁴ A *Kang Ding* osztály 6 db hajóegysége a francia *La Fayette* osztály Tajvan részére gyártott és az alapkonfigurációhoz képest az ASW némileg inkább feladatkörre optimalizált változatai.⁶⁵

Tajvan önálló hadiiparának sikeres fejlesztései közé tartozik a *Hsing Feng* hajó elleni cirkálórakéta-sorozat, amely tagjai közül a legújabb fejlesztést a *Hsiung Feng III* széria jelenti, ez 2007 óta vált fokozatosan a felszíni hajóegység, főként a fregattok legfontosabb fegyverzetévé. Tajvan számára a tengeralattjáró-park korszerűsítése komoly kihívás, a 2 db *Guppy* osztályú, kiképzési célra használt egységből áll, amelyek még a II. világháború időszakában készültek, így a kiképzési funkcion túli alkalmazásuk kétséges. Ezek mellett a mindössze 2 db holland fejlesztésű, *Hai Lung* osztályú támadó tengeralattjáróból álló eszközpark jelentős műveleti hátrányt jelent.⁶⁶ Tajpej 2014-ben saját tengeralattjáró-programba kezdett, ez a tervek szerint 2025-től összesen nyolc támadó tengeralattjáró hadrendbe állítását jelenti majd. Tajvannak a vizsgált időszakban nem változott jelentősen sem felszíni hajóegységei, sem tengeralattjárói száma. Az eszközpark számának növekedése helyett sokkal inkább a vezetés-irányítási rendszerek fejlesztései,⁶⁷ illetve a fedélzeti fegyverzetek folyamatos korszerűsítése határozta meg a 2008–2020 közötti évek törekvéseit (lásd 5. táblázat).

⁶¹ IISS (2020) i. m. 379–380.

⁶² IISS (2020) i. m. 379–380.

⁶³ Ezek az 1990-es években az amerikai haditengerészet által átadott *Kidd* osztályú hajók, amelyeket jelentősen korszerűsítettek. (A hajókat eredetileg még az iráni sah rendelte meg a saját haditengerészete számára.) A 2000-es évek elején hadrendbe állt egységek egyaránt alkalmasak hajó és tengeralattjáró elleni, valamint légvédelmi feladatkörök ellátására is. Főbb fegyverzetük között megtaláljuk az amerikai fejlesztésű *Harpoon* hajó elleni rakétákat.

⁶⁴ IISS (2020) i. m. 312.

⁶⁵ Naval Technology: *La Fayette Class Frigate*. [online], Forrás: naval-technology.com [2020. 03. 01.]

⁶⁶ A *Hai Lung* osztályból Tajpej további hajóegységek beszerzését tervezte, de a holland gyártó a kínai nyomásnak engedve nem vállalta további egységek leszállítását, ami jól illusztrálja a diplomáciai elszigeteltség védelmi szektort érintő problémákat. NTI: *Taiwan Submarine Capabilities*. [Online], 2021. 02. 17. Forrás: nti.org [2020. 03. 01.]

⁶⁷ Yen-fan Liao – Michal Thim: *Taiwanese Navy Plans to Enhance Fleet Air Defense*. [online], 2016. 04. 21. Forrás: james-town.org [2020. 03. 01.]

5. táblázat: Tajvan vonatkozó védelmi képességei 2008–2020

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Állomány (fő)	45 000	45 000	45 000	45 000	45 000	45 000	45 000	45 000	40 000	40 000	40 000	40 000	40 000
Cirkáló (db)	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Romboló (db)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Fregatt (db)	22	22	22	22	22	22	22	22	22	22	20	22	22
Korvett (db)	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1
Támadó tengeralattjáró (hagyományos meghajtású) (db)	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Vadászgépek, vadászbombázók (db)	478	478	449	427	426	425	416	423	423	422	421	419	419
Tengeralattjáró elleni hadviselésre alkalmas repülőeszközök (merevszárnyak/ forgószárnyak) (db)	52	52	52	52	52	44	20	35	43	43	32	32	32
Parti őrség hajóegységeinek száma (db)	48	48	50	96	138	136	138	138	146	146	161	161	161

Forrás: a szerző szerkesztése SIPRI: *SIPRI Military Expenditure Database*. [online], Forrás: sipri.org [2020. 03. 01.] alapján

Az összesített adatokat látva jelentős csökkenés figyelhető meg Tajvan ASW-repülőeszközeinek számában. Ennek háttérében egy nagyszabású korszerűsítés és beszerzés áll, amelynek keretében az elavult SR-2 Grumman Tracker típus kivonásával 2017 végén 12 db P-3C Orion merevszárnyas járőrgépre cserélték a flottát. Ezek az általános tengeri járőr feladatok mellett tengeralattjáró elleni feladatkörre optimalizált típusok.

Úgy tűnik, a légijárőr-képességek javítása mellett a „szürke zónás” kihívásokra adott válaszok összességében kiemelt prioritást élveznek, amit alátámaszt a partiőrségi feladatokra használt hajóegységek jelentős növelése, amelyek száma az elmúlt 12 évben 48-ról 161-re emelkedett.

Tajvan vadász- és vadászbombázó repülőgépparkja nem jelentősen, de csökkent. A tengeri járőrözésre alkalmas géptípusok esetében jelentős korszerűsítést hozott a *Grumman S-2 Tracker* típus kivételése és a *Lockheed P-3 Orion* rendszeresítése (lásd 6. táblázat).

6. táblázat: Tajvan vadászgép-, vadászbombázó- és ASW-eszközparkjának típusai 2008-ban és 2020-ban

Tajvan	2008	2020
F-5	97	95
F-16	146	143
Mirage 2000	57	55
Tzu-Chung AT-3	22	0
FC-K-1 Ching Kuo	128	127
S-2 Tracker	32	0
P-3C	0	12
S-70	20	20

Forrás: a szerző szerkesztése SIPRI: *SIPRI Military Expenditure Database*. [online], Forrás: sipri.org [2020. 03. 01.] alapján

A jelenleg zajló fejlesztési tervek között szerepel a haditengerészeti erőkitérítési képességek bővítése a partraszállító-kapacitással. A hazai fejlesztésű típus a tervek szerint 2022-ben áll

majd hadrendbe, és az eddigi ismeretek alapján nagyban hasonlít az amerikai *San Antonio* osztályú partraszállító dokkhajóira.⁶⁸

Összefoglaló

A tanulmány eddig szakasza alapján láthattuk, hogy a Kínai Népköztársaság katonai képességeinek fejlődése reakcióra készítette azokat a környező országokat, amelyek esetében érdekütközésekről beszélhetünk Peking kapcsán.

Bár a trendek átfogó összegzését a tanulmány következő, 2. számú része taglalja majd, az eddigiekből is látszik, hogy a tengeri képességek fejlesztése, valamint a tengeri dimenzióban értelmezendő területmegtagadó stratégiához kötődő fejlesztések kiemelt szerepet kapnak Északkelet-Ázsia országaiban.

Japán, Dél-Korea és Tajvan más-más fenyegetettségi tényezők mentén szemléltetik ugyan a kínai katonai képességek fejlődését, mégis mindhárom ország láthatóan igyekszik csökkenteni Kínával szembeni lemaradásának mértékét. Felszíni flottájuk számottevő, támadó tengeralattjárókat tekintve Japán és Dél-Korea jelentős eszközparkot tartanak üzemben és folyamatosan fejlesztik azt, Tajvan ezen a téren komoly lemaradásban van, azonban a közeljövőben várhatóan javítani fog ezen. Látható a hajó elleni cirkálórakéták központi szerepe, illetve a kétélű és erőikvetítési képességek fejlődése, bár Tajvan ennek kapcsán is inkább jövőbeli terveit tekintve válhat releváns szereplővé.

Önállóan is és az északkelet-ázsiai regionális szubkomplexum összességét tekintve is a jelen szakaszban vizsgált három ország az, amely Kína szemszögéből nézve egy kihívásokkal jobban tarkított műveleti közzé teszi Északkelet-Ázsia tengervizeit, mint a Dél-kínai-tenger esetében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Az elemzéshez használt táblázatok és grafikonok az International Institute of Strategic Studies *The Military Balance* évkönyvek, az egyes országokra vonatkozó adatai alapján készültek. Ehhez a szerző az alábbi évkönyveket használta fel:

- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2008*. Routledge, 2008.
- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2009*. Routledge, 2009.
- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2010*. Routledge, 2010.
- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2011*. Routledge, 2011.
- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2012*. Routledge, 2012.
- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2013*. Routledge, 2013.
- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2014*. Routledge, 2014.
- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2015*. Routledge, 2015.
- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2016*. Routledge, 2016.
- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2017*. Routledge, 2017.
- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2018*. Routledge, 2018.
- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2019*. Routledge, 2019.

⁶⁸ Xavier Vavasour: *Taiwan's CSBC Lays Keel For ROC Navy's First LPD*. [online], 2020. 06. 11. Forrás: navalnews.com [2020. 03. 01.]

- International Institute of Strategic Studies. *The Military Balance 2020*. Routledge, 2020.
- Anders, Therese– Christopher J. Fariss – Jonathan N. Markowitz: Bread Before Guns or Butter: Introducing Surplus Domestic Product (SDP). *International Studies Quarterly*, 64. (2020), 2. 392–405. DOI: <https://doi.org/10.1093/isq/sqaa013>
- Bartók András: Japán felderítőműhold programja és a Kabinet Műholdas Hírszerző Központ története. *Hadtudományi Szemle*, 10. (2017), 1. 147–157.
- Bartók András: „Korlátok nélküli hadviselés” (超限战) – Egy kínai nézőpont a 21. század hatalmi versengéséről. *Hadtudományi Szemle*, 11. (2018), 3. 338–346.
- Bartók András: A Kínai Népköztársaság védelempolitikája 1989-től napjainkig. *Szakmai Szemle*, 16. (2018), 3. 47–75.
- Bartók András –Wagner Péter: Kínai A2/AD és válaszreakciók Kelet-Ázsiában (1.) *KKI-elemzések*, (2020), 69. 1–12. DOI: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.E-2021.07>
- Bekley, Michael: The power of nations: measuring what matters. *International Security*, 43. (2018), 2. 7–44. DOI: https://doi.org/10.1162/isec_a_00328
- Caldwell, Daniel– Joseph Freda – Lyle J. Goldstein: *China Maritime Report No. 5: China's Dreadnought? The PLA Navy's Type 055 Cruiser and Its Implications for the Future Maritime Security Environment*. [online], US Naval War College, 2020. Forrás: digital-commons.usnwc.edu [2020. 03. 01.]
- Crisher, Brian Benjamin– Mark Souva: Power at sea: a naval power dataset, 1865–2011. *International Interactions*, 40. (2014), 4. 602–629. DOI: <https://doi.org/10.1080/03050629.2014.918039>
- CSIS Missile Defense Project: *DF-21 (Dong Feng-21 / CSS-5)*. [online], 2020. 01. 02. Forrás: missilethreat.csis.org [2020. 03. 21.]
- Csoma Mózes: *Korea – Egy nemzet két ország*. Budapest, Napvilág, 2016.
- Gartzke, Erik– Jon R. Lindsay: The Influence of Sea Power on Politics: Domain- and Platform-Specific Attributes of Material Capabilities. *Security Studies*, 29. (2020), 4. 601–636. DOI: <https://doi.org/10.1080/09636412.2020.1811450>
- International Institute for Strategic Studies: *Military Balance 2020*. 2020. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429333569>
- Japán kormány: *National Security Strategy*. [online], 2013. 12. 17. 12–13. Forrás: cas.go.jp [2020. 03. 01.]
- Joe, Rick: *003 and More: An Update on China's Aircraft Carriers*. [online], 2020. 09. 29. Forrás: thediplomat.com [2020. 10. 01.]
- Johnston, Eric: *Japan's new space squadron takes a giant leap forward*. [online], 2020. 06. 02. Forrás: japantimes.co.jp [2020. 03. 01.]
- Kaiser Ferenc: Az erőkivétel, mint az állam speciális érdekvényesítő eszköze. In Gőcze István (szerk.): *Az igazságos háború elvétől az igazságos békéig*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 55–72.
- Kaiser Ferenc: Túlnépesedés, erőforrás szűkösség, „élettér” konfliktusok. *Confessio*, 40. (2018), 1. 21–29.
- Kaiser Ferenc: „az állam nemzeti ereje” szócikk In Krajncz Zoltán (szerk): *Hadtudományi lexikon: Új kötet*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 69–70.
- Kaiser Ferenc: „napjaink hadihajói” szócikk. In Krajncz Zoltán (szerk): *Hadtudományi lexikon: Új kötet*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 805–806.
- Kiss Roland: Air-Sea Battle – A globális közös terekhez való hozzáférés hadművelleti koncepciója. *Nemzet és Biztonság*, 8. (2015), 4. 56–69.
- Krebs, Ronald R. – Jack S. Levy: Demographic change and the sources of international conflict. In Myron Weiner – Sharon Stanton Russell (eds.): *Demography and National Security*. 2001. 62–106.
- Krepinevich, Andrew F. – Barry D. Watts – Robert O. Work: *Meeting the Anti-Access and Area-Denial Challenge*. Washington, DC, Center for Strategic and Budgetary Assessments, 2003.
- Kuo, Lilly: *Will a Tiny, Submerged Rock Spark a New Crisis in the East China Sea?*. [online], 2013. 12. 09. Forrás: theatlantic.com [2020. 03. 01.]
- Kyodo News: *Japanese Self-Defense Forces launch 1st amphibious fighting unit*. [online], 2018. 04. 07. Forrás: kyodonews.net [2020. 03. 01.]
- Luttwak, Edward N.: *The rise of China vs. the logic of strategy*. Harvard University Press, 2012. DOI: <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674067936>

- McCarthy, Christopher J.: *Chinese Anti-Access/Area Denial: The Evolution of Warfare in the Western Pacific*. Naval War College Newport R. I., 2010.
- Ministry of National Defense of the Republic of Korea: *2018 Defense White Paper*. 2019.
- Mochizuki, Mike– Jiaxiu Han: *Is China Escalating Tensions With Japan in the East China Sea?*. [online], 2020. 09. 16. thediplomat.com [2020. 03. 01.]
- Naval Technology: *La Fayette Class Frigate*. [online], Forrás: naval-technology.com [2020. 03. 01.]
- Navy Recognition: *Chinese PLA Navy Type 075 amphibious assault ship completes maiden sea trials*. [online], 2020. Forrás: navyrecognition.com [2020. 03. 01.]
- NTI: *Taiwan Submarine Capabilities*. [Online], 2021. 02. 17. Forrás: nti.org [2020. 03. 01.]
- Patton, Keith: *The Measure of a Naval Fleet: Battle Force Missiles*. [online], 2019. 04. 26. Forrás: maritime-executive.com [2020. 03. 01.]
- Peltier, Chad: *China's Logistics Capabilities for Expeditionary Operations*. [online], 2019. Forrás: janes.com [2020. 03. 01.]
- People: *70th anniversary, Chinese navy an indispensable force to maintain world peace*. [online], 2019. 04. 23. Forrás: en.people.com [2020. 03. 01.]
- Rossomando, John: *Why the U.S. Navy Needs a Stealth Battleship to Take on China*. [online], 2020. 10. 20. Forrás: nationalinterest.org [2020. 03. 01.]
- Saunders, Stephen (ed.): *Jane's Fighting Ships 2009–2010*. Coulsdon, Surrey, IHS Jane's, 2009.
- Sina: *封锁中国的隐形铁丝网! 我们为什么要突破第一岛链?* [online], 2020. 01. 23. Forrás: Sina.cn [2020. 03. 01.]
- SIPRI: *SIPRI Military Expenditure Database*. [online], Forrás: sipri.org [2020. 03. 01.]
- SIPRI: *SIPRI Yearbook 2020 – Armaments, Disarmament and International Security (SUMMARY)*. [online], 2020. Forrás: sipri.org [2020. 03. 01.]
- Talmadge, Caitlin: *Would China go nuclear? Assessing the risk of Chinese nuclear escalation in a conventional war with the United States*. *International Security*, 41. (2017), 4. 50–92. DOI: https://doi.org/10.1162/ISEC_a_00274
- 日本防衛省: *平成23年版 防衛白書*. [online], Forrás: mod.go.jp [2020. 03. 01.]
- Takahashi, Kosuke: *Japan's converted Izumo-class carriers will not feature a 'ski-jump' ramp for F-35B operations*. [online], 2020. 10. 08. janes.com [2020. 03. 01.]
- The Diplomat: *Arms Race: 21st Century Style*. [online], 2013. 03. 07. Forrás: thediplomat.com [2020. 03. 01.]
- The Sankei News: *地对艦ミサイル射程、2倍へ改良 尖閣・宮古、対中抑止*. [online], 2019. 04. 29. Forrás: sankei.com [2020. 03. 01.]
- Vavasseur, Xavier: *Taiwan's CSBC Lays Keel For ROC Navy's First LPD*. [online], 2020. 06. 11. Forrás: navalnews.com [2020. 03. 01.]
- Vavasseur, Xavier: *South Korea Plans to Build F-35B Lightning Aircraft Carrier*. [online], 2020. 08. 11. Forrás: news.usni.org [2020. 03. 01.]
- Yen-fan Liao – Michal Thim: *Taiwanese Navy Plans to Enhance Fleet Air Defense*. [online], 2016. 04. 21. Forrás: jamestown.org [2020. 03. 01.]
- Yoshihara, Toshi: *China's vision of its seascape: the first island chain and Chinese seapower*. *Asian Politics & Policy*, 4. (2012), 3. 293–314. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1943-0787.2012.01349.x>